

Det moderne fengselet/ Det moderne samfunnet

Thomas Ugelvik

thomas.ugelvik@jus.uio.no

Forelesningsplanen

- Hva er et fengsel?
- Fengslene og fangene i tall
- Fanger og betjenter, makt og motstand
- Norsk fengsels- og kriminalomsorgshistorie
- Fengselets lidelsesproduksjon og fangenes tapsliste
- Hverdagsliv i fengsel 1: Makt, motstand, mannlighet
- Hverdagslivet i fengsel 2: Kjønn, kropp, moral
- **Fengselet, staten og det moderne**

Todelt forelesning

- 1: What Works og ny kontrollkultur – **teoretiske perspektiver**
- 2: What Works og ny kontrollkultur – **konsekvenser for hverdagen i fengsel**

- **Andersson: "Behandlingstankens återkomst : från psykoanalys til kognitiv beteendeterapi"**
- **Baumann: "Social uses of law and order"**
- **Carlen og Worrall: *Analysing Women's Imprisonment*.**
- **Giertsen: "Oppdelt i småbiter og satt sammen på nytt"**
- **Mathiesen: "Fra 'nothing works' til 'what works' : hvor stor er forskjellen?"**

- Feeley M. M. og J. Simon (1992): "The new penology: notes on the emerging strategy of corrections and its implications." I : *Criminology : an interdisciplinary journal*, nr. 4, s. 449-474.
- Garland, D. (2001): *The culture of control: crime and social order in contemporary society*. Chicago : University of Chicago Press.

Det (sen)moderne samfunnet

Hva betyr *moderne* i denne sammenhengen? *Senmoderne*?

- Prometevs: et *førmoderne* sidespor
- Titan som skapte de første menneskene
- Kulturbringeren i gresk mytologi
- Kom til slutt også med ilden
- Brukte magi og list og lempe for å skape menneskene

Frankenstein: den moderne Prometevs

Frankenstein: den moderne Prometevs

Frankenstein: den moderne Prometevs

Frankenstein: den moderne Prometevs

- Ikke magi, ikke lureri, men VITENSKAP.
- Skulle gjøre mennesket udødelig og uavhengig av Gud - den ultimate moderne ønskedrøm.
- Ved hjelp av vitenskapelige metoder og moderne teknologi blir verden bedre.
- Shelleys bok kan leses som en *modernitetskritikk*.

Moderne kriminalomsorg

- Ved hjelp av vitenskapelige metoder og ny teknologi skulle man endre (de kriminelle) menneskene til det bedre.
- Lik dr. Frankenstein skulle kriminalomsorgen lage et nytt og bedre menneske ved hjelp av moderne vitenskap.
- (I denne sammenheng er) Det typiske moderne siktemålet: å forstå et problem ved hjelp av vitenskap på en måte som gjør det mulig å gripe inn, kontrollere og/eller utslette det.
- Men: det virker jo ikke! Nothing Works! Straffemodernismens krise (jfr. Garland 2001). Hvordan tilpasser kriminalomsorgen seg til et senmoderne samfunn?

Det *senmoderne* samfunn

- OBS! Når samfunnsvitere sier at noe er moderne, betyr det at det er gammeldags!
- Det moderne samfunn: industriell revolusjon, byråkratisering, rasjonalisering, fremtidstro, teknologisk optimisme, oppfatning av forholdet mellom språk og virkelighet, etc. etc.
- I dag går debatten om vi lever i et senmoderne/høymoderne (videreføring) eller postmoderne (brudd) samfunn. Vi (vesten) har uansett fjernet oss fra den klassiske moderniteten.
- Når man henviser til senmoderne tid, henviser man til en historisk og geografisk spesifikk situasjon.

Det senmoderne samfunn – en ny samfunnsform

- U. Beck: Risikosamfunnet – globaliserte, altomfattende farer og risiko. Også Baumann.
- A. Giddens: Spesialisering og ekspertsystemer – å stole på eksperter (abstrakte, ikke konkrete)
- D. Garland: En ny kollektiv kriminalitetserfaring – mye kriminalitet = normalt.

Senmoderne tilpasninger i kriminalomsorgen

- De moderne siktemålene lever igjen – behandlingstanken var ikke død – What Works?
- Men det finnes endringer i fokus:
 - Vitenskapelige løsninger og evidens – objektivitet, ikke skjønn
 - Administrere risiko på samfunnsnivå, parallelt med rehabilitering av enkeltindivider
 - Fokusskifte: ikke kriminalitetens årsaker, men praktiske løsninger – aktuarisk kriminologi

Mot en senmoderne kriminalomsorg? Vitenskapelige løsninger og evidens

- De nye vitenskapelige verktøyene skal gjøre det mulig å skille mellom
 - De som kan endres
 - De som ikke trenger hjelp/de det ikke er kostnadseffektivt å bruke penger på å endre
 - De som er så håpløse at det ikke nytter å forsøke ("psykopatene" utgjør for eksempel iflg. Kriminalomsorgen omkring 10 %)
- Så skal man sette inn riktige ressurs og innsats der vitenskapelige undersøkelser viser at det er mest kostnadseffektivt.

Mot en senmoderne kriminalomsorg? Administrere risiko på samfunnsnivå

- Målet endres: Ikke endring av hver enkelt lovbryster – men:
- Å samlet sett senke residivprosenten. Hvordan kan ressurser settes inn mot fangebefolkningens samlede risk-need-responsivity-profil, slik at det gir mest mulig effekt?
- = fokus på mer moderate og ”sannsynlige” mål (”mer kriminalomsorg per krone”) enn en endelig seier (et samfunn uten kriminalitet).
- I dag: forventningene til offentlig kriminalitetskontroll er tonet kraftig ned. Kontroll av enkeltmenneskers handlinger forstås som noe staten bare har begrenset mulighet til.

Mot en senmoderne kriminalomsorg?

Aktuarisk kriminologi

- Fokus flyttes fra kriminalitetens årsaker til dens skadevirkninger.
- Ikke dr. Frankenstein, men forsikringsagenten (aktuaren, jfr. Simon og Feeley) som kontrollerer og administrerer ulike grader av risiko.

Dermed: en omdefinering av suksess og fiasko

- Det skjer en overføring av ansvar fra omgivelsene/samfunnet til enkeltindividet: det er enkeltmennesket som velger å forbryte seg, dermed er det (det velgende) enkeltindividet som må forbedres (jf. Bauman).
- Samtidig er vi alle del av forebyggingsarbeidet (Garland).
- Derimot forstås rehabilitering av den enkelte kriminelle som noe som i stor grad er den enkeltes eget ansvar ("å sko den enkelte for et liv uten kriminalitet") (Andersson).
- Dermed blir det store tilbakefallet til ny kriminalitet ikke fiasko for kriminalomsorgen.

Denne tendensen er politisert og populistisk

- Folkets mening, ikke ekspertenes. En mediestyrt og slagordbasert kriminalpolitikk.
- Offerets rolle er viktigere enn tidligere. Og da selvsagt det verdige offeret – kvinner, barn, gamle, osv. Dette er statistisk sett utypiske ofre.
- Å være for ofrene har av en eller annen grunn blitt det samme som å være mot gjerningsmennene. Kriminalitet iscenesettes som en konflikt mellom to enkeltpersoner. Den som snakker på vegne av ofrene snakker på vegne av oss alle i en konflikt der "vi" må stå sammen mot "dem". Dette kunne ha skjedd hvem som helst av "oss". Det skapes forestilte fellesskap der "de kriminelle" plasseres utenfor.

Hva slags endringer da? To eksempler:

- Kriminalitetsforebyggingssupermarkedet: <http://www.crimeactor.com/index.html>
- Megans law: <http://www.meganslaw.ca.gov/>

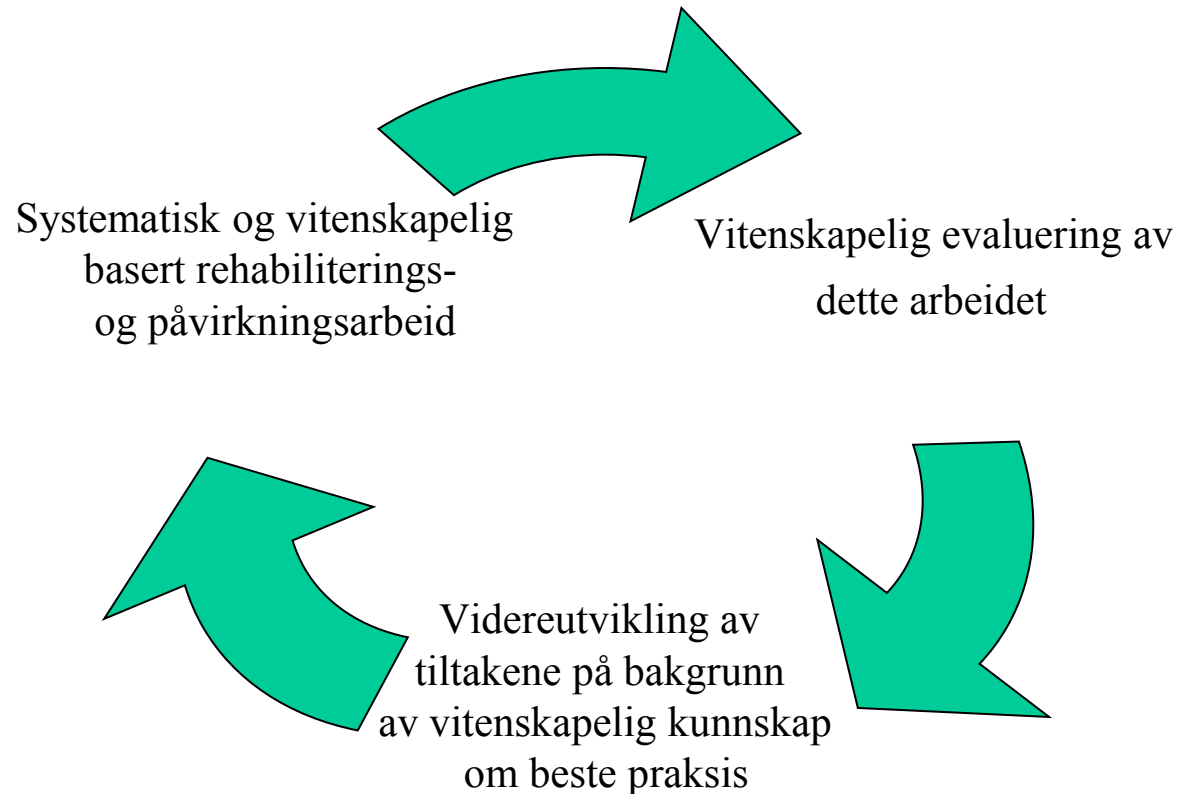
2: What Works og ny kontrollkultur – konsekvenser for hverdagen i fengsel

Hvorfor straffer vi i Norge i dag?

- Offisielle grunner: Ny behandlingstanke – rehabiliterende straff. What works?
- Fokusskifte: risiko på samfunnsnivå, ikke rehabilitering av hvert enkelt individ
- Fokuserer igjen på individuelle forklaringer på kriminalitet, og på individuelle løsninger på kriminalitetsproblemet – behandlingstanken var ikke død.

WW-tanken, skjematisk fremstilt – *evidensbasert praksis*

Mulige tiltak:

- Kognitive påvirkningsprogrammer
- Skolegang
- Arbeidstrening
- Miljøarbeid
- Fysisk fostring
- Etc.

Evaluering av tiltaket

- Det foretrukne målet: nedgang i residiv (for eksempel over fem år).
- Men også pre- og posttester av kunnskap og holdninger brukes.
- Felles metode = sammenliknbare resultater
- Idealet: eksperimentelle eller kvasieksperimentelle studier inspirert av naturvitenskapene.

Tilbakeføring av kunnskap – forbedring av tiltaket

- Forskningsresultater skal settes i bruk for å forbedre tiltaket. Alle resultater bør samles i en database, enkelt tilgjengelig for praktikere, både nasjonalt og internasjonalt.
- ”Lokale” undersøkelser skal altså kunne få ”global” nytte.
- Metaundersøkelser
- Se <http://www.campbellcollaboration.org/> og <http://www.sfi.dk/sw22405.asp>
- Universitetsfengsel?

Konsekvenser for fangene

- Endring: Måling og veiing
- Kognitive påvirkningsprogrammer
- Ansvarliggjøring
- Forventning til deltakelse

Konsekvenser for betjentene

- Ny, mer sammensatt yrkesrolle
- Vitenskapelig legitimitet for avgjørelser
- Mindre rom for skjønn
- Kontinuerlig evaluering og målstyring

Konsekvenser for relasjoner mellom fange og betjent

- ”Skriftlighet”: Dokumentasjon og registrering av informasjon.
- Instrumentalistisk forhold – relasjonen lider? ”Alt” er miljøarbeid
- Men også mulig interessefelleskap?

Endring: Måling og veiling

- Folk er forskjellige – ulike fanger har ulike kriminogene behov. Det er viktig å kople riktig fange med riktig tiltak, som er rettet mot akkurat hans/hennes kriminogene behov.
- Dermed er kriminalomsorgen avhengig av et verktøy som kan finne ut hvilke behov en person har, og hvilken risiko han/hun utgjør.
- Risk – Need – Responsivity

Måling og veiing

- OASys: Offender Assestment and management System.
- Skal innføres i løpet av 2007 (2008? 2009? 2010?)
- Omfattende – men hvor omfattende? Alt fra 8-10 til 2-3 timer, avhengig av hvem man spør.
- Komplekst: består av flere deler, blant annet:
 - Spørreskjema
 - Skjema for selvvurdering
 - Opplysninger om andre relevante dokumenter
 - Fremtidsplan

Måling og veiing, forts.

- Spørreskjemaet innhenter en rekke informasjon som registreres i mange sammenhenger, som
 - Demografiske data: alder, kjønn, statsborgerskap, osv
 - ”Sosiale data”: bolig, utdanning, jobb
 - Kriminalhistoriske data: tidligere ”kriminell aktivitet”, ”analyse av lovbrudd”, ofre, ”motivasjonsfaktorer”, ”lovbruddsmønster”, osv.

Måling og veiing, forts.

- Men OASys spør også etter typer informasjon som vanligvis ikke registreres i slike registre:
 - ”relasjoner”, herunder om evt. overgrep i oppveksten, om nåværende partner har kriminelt rulleblad, erfaringer med vold i hjemmet, osv
 - ”livsstil og omgangskrets”
 - ”stoffbruk”
 - ”følelsesmessig tilstand”
 - ”tenkning og atferd”
 - OSV.

Kvantifisering

- Opplysningene oversettes til et tall – som regel 0, 1 eller 2.
- Hvert tema summeres opp til et totalt skår.
- Skårene vektet og summeres opp – det totale skåret blir fra 0 til 168.
- Lav risiko: 0-40
- Middels risiko: 41-99
- Høy risiko: 100-168

Måle endring

- Nye målinger på ulike tidspunkter – kan vi se endring? Virker det vi gjør?
- Hva må man gjøre for å vise endring/hva slags endring "ser" OASys?
- Hva kan man gjøre for å ikke endres?

Konsekvenser av OASys?

- Risikoskåret blir så styrende for den enkeltes tilbud, muligheter og begrensninger under soningsløpet.
- OASys skal gi kriminalomsorgen mulighet til å gjennomføre et individuell tilpasset og tilrettelagt soningsløp.
- Hva betyr det å få høyt risikoskår? I relasjonen med medfanger? I relasjonen med betjenter/ansatte? Hvor inngripende oppleves OASys-intervjuet?
- Er en med høy risikoskår *farlig*?
- Hva betyr det å ha lavt risikoskår? Lettere soningforhold? Dårligere tilbud?
- Hvor nøyaktig er OASys? Hva skjer når OASys tar feil?

Kognitive påvirkningsprogrammer

- "behandlingsprogrammer" basert på kognitiv atferdspsykologi.
- Tanker, følelser og handling henger sammen. Ved å endre en persons tanker kan man påvirke personens følelser, og derigjennom personens handlinger. Målet er å endre enkeltpersonen slik at han/hun handler annerledes.
- Kriminell atferd skal endres til ikke-kriminell atferd gjennom å gi individet nye måter å tenke om og oppfatte seg selv og verden rundt seg.

Kognitive påvirkningsprogrammer

- En viktig retning: The psychology of criminal conduct (PCC), som skal beskrive trekk ved den kriminelle personligheten, en personlighet som er felles for alle kriminelle, uansett andre variabler som kjønn, klasse, kultur, osv.
- Denne er preget av kognitive mangler og tankefeil – målet med påvirkningsprogrammene er å tenke riktig.

Kognitive påvirkningsprogrammer – hvordan?

- Eks: Ny Start, RiF/Mitt valg, Én-til-én, Brott-brytet, Sinnemestring, ART...
- Mål: Alle som er kriminalomsorgens ansvar skal tilbys et program – i praksis bare noen få prosent gjennomfører.
- Strukturerede gruppesamtaler
- 6-10 fanger, 1-2 instruktører (fengselsbetjenter, ofte i uniform)
- For å bevare *programintegriteten* må programmene gjennomføres likt hver gang – derfor: **Manualen**
- Manualen beskriver (mer eller mindre detaljert) hvordan hvert enkelt møte skal foregå

Kognitive påvirkningsprogrammer – hvordan?

- Eksempel: ART (Agression replacement training)
- Man trenger:
- 1-2 ”trenere”
- 6-8 ”deltakere” eller ”elever”
- Et rom med bord og stoler
- Flipover og tusj
- Synlig klokke
- Tidligere plansjer
- (10 uker)
- Tre samlinger per uke X 45 minutter

Praktisk gjennomføring

- Sosial ferdighetstrening – å øve på sentrale sosiale/mellommenneskelige ferdigheter i et ”trygt miljø” – eks:
 - Å presentere seg
 - Å gi et kompliment
 - Å be om hjelp
 - Å ta initiativ
 - Å be om unnskyldning
 - Etc.
- Mye bruk av rollespill

Praktisk gjennomføring

Sinnemestring/impulskontroll: å kjenne igjen kroppslige tegn på sinne, å lære seg teknikker for hvordan man kan unngå å lytte til impulser.

Eks: Snill – sint leken

Praktisk gjennomføring

Trening i moralsk resonnering: diskusjon av moralske dilemmaer i gruppa. Produksjon av egne dilemmaer. Gjennom diskusjon skal gruppen (helst) komme frem til det "rette" svaret.

Eks: "Georges problem"

Problematisering av ART

- En ensidig individfokusering i forståelsen av kriminalitetens årsaker.
- Situasjonelle og sosiale dimensjoner underkommuniseres og/eller neglisjeres.
- Alvorlig aggressiv atferd ”kommer av” at tidligere aggressive vaner av mindre alvorlig grad ikke ble stoppet. Eksempler fra boka er å komme for sent på skolen, å henge omkring i korridorer og å male graffiti på vegger. En brist i oppmerksomheten hva angår aggresjon på et lavt nivå, fører til at man eskalerer over til aggresjon på et høyt nivå.
- På denne måten fremstilles alle normbrudd som eksempel på den samme interne og individuelle ”aggressiviteten”. En slik forståelsesmåte underkjenner påvirkningsfaktorer på gruppe- og samfunnsnivå, og kan i ytterste konsekvens fremstå som deterministisk.

Ny mer sammensatt betjentrolle

- Hjelper? Behandler? Vokter? Straffer?
- Hvordan løser man at ulike roller skal fylles av samme person?

Vitenskapelige avgjørelser, men mindre rom for skjønn

- OASys avgjør – ”det er ikke et perfekt verktøy, men det er det beste vi har” – et bra svar når media kommer på døra.
- Men avgjørelser må tas på nytt grunnlag – OASys-bordet fanger. Ikke lenger: fordi han er en god gutt på bunnen, nå er det: fordi han har et lavt risikoskår.
- Hva skjer ved konflikt mellom OASys og det profesjonelle skjønnnet?

Kontinuerlig evaluering og målstyring

- Endringer i risikoskår kan bli et mål på hvor effektiv en fengselsavdeling er, et mål på hvor flinke betjentene er.
- Skriver seg inn i en større trend – kontinuerlig målstyring av offentlige virksomheter etter mal fra privat bedriftsledelse.